

Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Anayasalar ve Temsil Ettikleri Değerler¹

Serdar Güleler

Arş. Gör. | Sakarya Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü

Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 61-62, Kış-Bahar 2011, s. 61 - 75

Giriş: Sınırlı İktidar Arayışları ve Anayasacılık Düşüncesi

Tarihsel süreç içinde “egemen olan” ile “birey” arasında sorunlu bir ilişki söz konusu olmuştur. Egemenlik yetkisinin² zor (şiddet) kullanımını meşrulaştırıcı niteliği, bu ilişkinin ana dinamiğini oluşturmuştur. Egemenin şiddet tekeline sahipliği bireysel özgürlüğe ilişkin en önemli tehdit oluşu³ bireyi her zaman kendi özerk alanının tanınması ve korunması yönünde çabalamaya itmiştir. Buna karşılık egemen, gücünü sınırlamak noktasında cimri davranmıştır. İşte bu karşılıklı ilişkinin sınırlarının ne olması gerektiği sorusuna cevap bulmaya çalışmanın doğal bir sonucu sınırlı iktidar arayışları ya da modern tanımıyla “anayasacılık hareketleri” şeklinde kendini göstermiştir.

Anayasacılık⁴, bireyin değerini ve itibarını merkeze alan bir kavramdır ve birey odaklı bir düşüncenin ürünü olarak doğmuştur.⁵ Sınırlı iktidar ya da iktidarın

¹ Hakem incelemesinden geçmiştir.

² Egemenliği anayasacılığın merkezine alınmasına karşı çıkan bir görüş için bkz. Ali Yaşar Sarıbay, “Politik Anayasacılık: Hukukun Politik Mantığı”, Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan, C. 2, Ed. Serap Yazıcı, Kemal Gözler ve Ece Göztepe, Yetkin Yayınları, Ankara-2008, s. 385-386.

³ Friedrich A. Von Hayek, *Hukuk Yasama ve Özgürlük*, Çev. Mehmet Öz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-1997, s. 193.

⁴ Whittington, anayasacılığı üç başlık altında ele almaktadır. Bunlardan ilki normatif anayasacılıktır. Normatif anayasacılığın temelinde anayasacılık ile demokrasiyi uzlaştırma çabası vardır. Anayasal organların demokrasi içindeki meşruiyetini sorgulamaktadır. İkinci tür anayasacılık kavramsal anayasacılıktır. Normatif anayasacılığın aksine kavramsal anayasacılığın ilgi alanını ise doğrudan anayasanın kendisi oluşturur. Buna göre anayasa nedir? ve anayasaların işlevleri nelerdir? sorularına cevap arar. Üçüncü anayasacılığı ise ampirik anayasacılık oluşturmaktadır. Ampirik anayasacılık ise bir anayasanın nasıl uygulandığını incelemektedir (Bkz. Keith E. Whittington, “Constitutionalism”, *The Oxford Handbook of Law and Politics*, Ed. Whittington, Keith E., Daniel R. Kelemen and Gregory A. Calderia, Oxford University Press, 2008, s. 281-299. Bu çalışmada anayasacılık doğrudan “anayasa” kavramı ile ilişkilendirilerek “kavramsal” bir bağlam içinde kullanılacaktır.

⁵ Walter F. Murphy, “Constitutions, Constitutionalism and Democracy”, *Constitutionalism and Democracy: Transitions in the*

kontrolü anlamıyla bu düşünce Antik Yunan'dan modern döneme kadar çok farklı aşamalardan geçmiştir.⁶ Her aşamanın sınırlı iktidar arayışına farklı katkıları söz konusu olmuş, tarihsel bir birikim ile günümüze kadar gelmiştir.

Özellikle Ortaçağ'ın mirası olan "doğal hukuk" düşüncesi ile Hıristiyanlığın birey algısı anayasacılığın modern anlamını kazanmasını sağlayan ana kaynaklar olmuştur.⁷ Bu iki kaynağın anayasacılık üzerindeki etkisi doğrudan gerçekleşmemiştir. Bu etkiyi sağlayan, her iki kaynağın birikimini kullanan liberalizm düşüncesidir. Bu şekilde liberalizmin hedefi olan birey özgürlüğünün sağlanması aynı zamanda anayasacılığın da amacı haline gelmiştir.⁸

Anayasacılığın modern anlamını kazanmasıyla elde ettiği önemli bir özellik, iktidarın sınırlandırılmasında belli araçların kullanılmasıdır.⁹ Hukuk yoluyla yönetimi ifade eden "hukuk devleti", devlet kuvvetlerinin farklı organlara verilerek, birbirlerini dengelemeleri ve kontrol etmelerini sağlayan "kuvvetler ayrılığı", "federalizm" ve "yazılı anayasa" bu araçların başlıcaları olmuştur. Bunlar içinde anayasa, iktidarın sınırlarını belirleyen yazılı bir belge olması ve diğer anayasacılık araçlarını da düzenlemesi nedeniyle öne çıkmıştır.

Bir Değerler Sistemi Olarak Anayasa

İktidarı hukuksal olarak sınırlandırarak, en üstün norm (temel norm) halini alan anayasa, bu yönüyle hukuksal bir belge niteliğine bürünmektedir. Kelsen'in teorisinde somutlaşan bu durumun en önemli özelliği, devleti hiyerarşik bir normlar sistemine dayalı merkezileşmiş bir hukuk düzeni olarak kabul etmesidir.¹⁰ Buna göre devlet ideolojiden bağımsız politik bir aygıt olarak hukukun yapıcısı ve uygulayıcısıdır. Devletin, organları vasıtasıyla meydana getirdiği hukuku hiyerarşik bir düzene dayanır. Bu hiyerarşisinin en üstünde yer alan ve diğer normlara kaynaklık eden ise anayasadır.¹¹

Kelsen, anayasayı hukuk-dışı bir varsayım olarak ele almaktadır. Ancak bu yaklaşımın zaafiyeti modern bir diktatörlük ile parlamenter bir demokrasiyi eşit derecede meşrulaştırabilme potansiyeli taşımasıdır.¹² Diktatörlükte anayasayı ortaya çıkaran hukuk-dışılığın kaynağını diktatörün kendisi meydana getirirken, parlamenter demokraside bu halk iradesinden kaynaklanıyor olabilir. Dolayısıyla

Contemporary World, Ed. Douglas Greenberg, Oxford University Press, 1993, s. 3.

⁶ Bu aşamalar için bkz. Charles Howard McIlwain, *Constitutionalism: Ancient and Modern*, Liberty Fund, Indianapolis-2007; Scott Gordon, *Controlling The State*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London-1999.

⁷ Carl J. Friedrich, *Sınırlı Devlet*, Çev. Mehmet Turhan, Gündoğan Yayınları, Ankara-1999, s. 29-30.

⁸ Zühtü Arslan, "Türkiye'de Anayasacılık Hareketleri ve Liberalizm", *Liberalizm Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C. 7, Ed. Murat Yılmaz, İletişim Yayınları, İstanbul-2005, s. 272.

⁹ Bu araçlar için bkz. Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara-1997, s. 24-29.

¹⁰ Hans Kelsen *Pure Theory of Law*, Translation from the Second German Edition by Max Knight, The Lawbook Exchange, Clark, New Jersey-2005, s. 286.

¹¹ A.g.e., s. 221-224.

¹² Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara-1999, s. 353.

buradaki hukuk-dışılığın kaynağının ne olacağı sorusuna verilecek olan cevap, başta temel norm olan anayasanın daha sonra ise tümünden hukuk düzeninin karakterini belirleyecektir.

Anayasanın hukuk-dışılığı, aynı zamanda devletin organlarına politik kimliklerini kazandıran bir belge olarak da anayasayı gündeme taşımaktadır. Devletin politik olarak ortaya çıkışına hakim olan değerlerin neler olduğunu belirlemek noktasında da temel çerçeve anayasa tarafından çizilmektedir. Anayasaya bu değerleri aktaracak olan ise politik güçtür (kurucu iktidar). Politik gücün bu rolü, “politik olan” ile anayasayı birbiriyle ayrılamaz bir ilişki içine sokmaktadır. Çünkü anayasanın paradigmatik zeminini belirleyen ruhu ve kaliteyi ortaya koyan anayasayı yapacak olan politik gücün değerleridir.¹³ Bu değerler anayasanın hem yapım sürecine hem de içeriğine etki ederek anayasanın meşruluğunun de-recesini belirler.¹⁴

Bir anayasayı oluşturan değerler nelerdir? sorusuna verilecek olan cevap, anayasacılık felsefesi ile anayasa ilişkisinin ana eksenini oluşturan birey hak ve özgürlüklerinin ne ölçüde tanıdığı ve korunduğu ile belirlenmelidir. Bu nedenle politik bir belge olan anayasalar, ideolojiden bağımsız yani nötr olarak düşünülmemelidir. Peki bu ideoloji ne olmalıdır?

İdeolojiler “toplumların peşine düştüğü yaşam projeleri”¹⁵ olarak değerlendirildiğinde bu yaşam projesinin çerçevesini anayasanın çizmesi kaçınılmazdır. Anayasacılık felsefesi açısından bir anayasanın ideolojisi liberalizmdir. Siyasal iktidarın sınırlandırılmasının ardında yatan temel saik bireyin hak ve özgürlüklerini korumak olduğuna göre liberalizme ideolojik karakterini veren de bireyi özgür kılarak, onun kendi yaşam projesini çizmesine imkan tanıyan olmasıdır. Bu nedenle liberalizm peşine düşülen yaşam projesi olarak bir ideolojiye işaret etmemektedir. Böylesi bir kaynaktan ortaya çıkan anayasa da topluma belirli bir düşünceyi dayatmayacağından, farklı düşüncelerin bir arada yaşamasına imkan verecektir ki nötr olabilsin.

Bu açıdan bakıldığında 1787 Amerikan Anayasası ve 1791 Fransız Anayasaları'na aktarılan değerler özgürlük ve eşitliktir. Bu nedenle bu iki anayasanın liberal bir ideoloji taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁶ Kaldı ki bu durum anayasacılık felsefesi ile de örtüşmektedir. Ancak aktarılan değerler anayasacılık felsefesinden beslenen evrensel değerlerden uzaklaştığı oranda anayasayı felsefi açıdan ortaya çıkaran mantıktan koparmaktadır. 20. yüzyılda bu anlayışın ilk örneği 1917 Meksika Anayasası'nda görülebilir. Bu anayasa ile birlikte, sosyalizmin be-

¹³ Mehmet Fevzi Bilgin, “Constitution, Legitimacy and Democracy in Turkey”, *Constitutional Politics in the Middle East*, Ed. Saïd Amir Arjomand, Hart Publishing, Oxford and Portland Oregon-2008, s. 126.

¹⁴ A.g.e., s. 129.

¹⁵ Levent Gönenç, “Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Cilt: 56, Ankara-2007, s. 150.

¹⁶ Benzer bir görüş için bkz. Meltem Dikmen Caniklioğlu, *Anayasal Devlette Meşruiyet*, Yetkin Yayınları, Ankara-2010, s. 307.

nimsemiş olduğu ilkeler doğrultusunda ortaya çıkan ve klasik liberal haklardan ayrılan yeni bir hak kategorisi ortaya çıkmıştır. Ekonomik ve sosyal haklar¹⁷ şeklinde adlandırılan bu kategoriye uzun bir liste halinde yer veren 1917 Meksika Anayasası, bu yönüyle 20. yüzyıldaki anayasalar içinde devrimci bir karaktere sahiptir.¹⁸ Daha sonra 1918 Sovyet Anayasası ile beraber anayasalar toplumu dönüştürme aracı olarak kullanılmaya başlamış ve “anayasacılık olmaksızın anayasa” dönemi başlamıştır.¹⁹ Benzer biçimde, sonradan yapılan birçok anayasa, anayasa yapıcının ideolojik tercihlerinden etkilenmiştir.

Bir anayasanın ideolojisini ortaya koymak noktasında başlangıç kısımları önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir.²⁰ Bu nedenle başta anayasaların başlangıç kısımlarının hukuki değerini ortaya koyarak ve burada yansıtılan değerlerin neler olduğunun net bir cevabının bulunabilmesi için karşılaştırmalı bir bakış ile anayasaları incelenmesi önemli imkânlar sunacaktır.

“İdeolojik Anayasa” Perspektifinden Anayasaların Başlangıç İlkeleri ve Dünya Anayasalarından Bazı Örnekler

1791 tarihli Fransız Anayasası'na başlangıç kısmının konulmasının ardından, anayasalara birer başlangıç konulması adet haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yapılan bir çok anayasada bu durum açıkça göze çarpmaktadır.²¹ Böylesi bir durumun beraberinde getirdiği en önemli sorun, başlangıç kısımlarının hukuki değerinin ne olacağına ilişkindir.²²

Anayasaların başlangıç kısımları, anayasanın diğer hükümleri gibi normatif bir değer taşımamakla birlikte, anayasanın felsefesinin, toplum ve siyaset algısının ortaya konulabilmesi açısından anlam taşımaktadır. Bu nedenle başlangıçlar anayasanın ideolojisinin monte edildiği kısımlar olarak değerlendirilebilir.²³ Ayrıca başlangıç kısımları özellikle anayasanın yorumlanmasında siyasilere ve anayasaya uygunluk denetimini yerine getirenlere yardımcı olmaktadır.²⁴ Bu

¹⁷ Bu hakların ilk örneklerini 1848 Devrimleri sonrası hazırlanan 1848 Fransa Anayasası, 1848 Frankfurt/Alman Anayasası, 1848 İsviçre Anayasası ve 1848 İtalya Anayasaları'nda görmek mümkündür. (Bu anayaları ele alan bir çalışma için bkz. Mehmet Semih Gemalmaz, *Devlet, Birey ve Özgürlük*, Legal Yayıncılık, İstanbul-2010, s. 229-241).

¹⁸ Gemalmaz, a.g.e., s. 266-267.

¹⁹ Said Emir Ercümen, “Anayasalar ve Politik Düzen Mücadelesi: Politik Geleneğin Modernleşmesi Üzerine Bir Çalışma”, *Ortadoğu'da Kültürel Geçişler*, Ed. Şerif Mardin, Çev. Birgül Koçak, DoğuBatı Yayınları, Ankara, s. 23; Ayrıca bkz. Erdoğan, a.g.e., s. 45.

²⁰ Gönenç, a.g.e., s. 150. Bu konudaki bir çalışma için bkz. Serdar Güleler, “Anayasaların Başlangıç Kısmı Ülke Değerlerinin Aynası Gibidir”, *Radikal*, 19 Ekim 2010.

²¹ Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, 2. Baskı, Yenilik Basımevi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul-1973, s. 168.

²² Mehmet Tefik Gülsoy, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Ölçü-norm ve Siyasal Alanın Sınırı Olarak Başlangıç İlkeleri”, *Liberal Düşünce*, Yıl: 6, Sayı: 22, s. 47; Yavuz Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, 12. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara-2006, s. 20.

²³ Mustafa Şentop, “Anayasa'nın İdeolojisi Kemalizm mi?”, *Ayda*, Sayı: 52, 2007 (bkz. <http://www.anlayis.net/...> (15.05.2010)).

²⁴ Mustafa Erdoğan, *Anayasa ve Özgürlük*, Yetkin Yayınları, Ankara-2002, s. 182. Ayrıca bkz. Edward McWhinney, *Constitution-making Principles, Process, Practices*, University of Toronto Press, Toronto-1981, s. 55.

noktada başlangıçların hukuksal bir niteliğinin olup olmaması tartışmalı bir hâl almaktadır. Böylesi bir tartışma ise beraberinde ölçü normlar²⁵ ile anayasanın diğer normları arasındaki hiyerarşi sorununu ortaya çıkartmaktadır. Baştan söylemek gerekir ki başlangıçların kendi başlarına normatif bir değer taşıdıklarını söylemek oldukça güçtür. Eğer anayasaya bir başlangıç konulacaksa bunun çok özenle seçilmesi gerekmektedir. Anayasanın bir parçası olmayan, dolayısıyla da hukukun bir parçası sayılamayan başlangıçların konması tercih edilmelidir. Aksi bir durum anayasayı hukuki bir belge olma niteliğinden uzaklaştıracak, bunun yerine belli düşünceleri, arzuları, planları ve siyasetleri belirten bir belge haline sokacaktır.²⁶

Başlangıç kısımlarının taşınması gereken nitelikler açısından bir çok ülke anayasasından önemli örneklerle ulaşılabilir. Bu çerçevede, kronolojik olarak ortaya çıkışları ve anayasaların meydana geldiği siyasi ortamın önemi dikkate alındığında bazı ülkeler öne çıkmaktadır. Burada hiç kuşkusuz karşımıza çıkan ilk ülke anayasal demokrasinin beşiği sayılabilecek ve ilk yazılı anayasa (1787) örneğini veren ABD'dir. Amerikan Anayasası'nın, başlangıç kısmında, anayasanın kuruluşunu, "adaletin sağlanması", "iç huzurun gerçekleştirilmesi", "genel refahın sağlanması", "mevcut ve gelecek kuşakların özgürlüklerinin kutsanmasına" dayandırmıştır.²⁷

Çok kültürlü bir topluma sahip olan Kanada'nın 1897 tarihli ilk anayasasının başlangıç kısmında kuruluş tarihçesi kısaca belirtilmekte iken 1982 tarihli yeni anayasada, Kanada'nın "Tanrı ve hukukun egemenliği"ne göre yönetilen bir ülke olduğu ifade edilmektedir.²⁸

Anglosakson geleneğinden gelen başka bir ülke olan 1900 tarihli Avusturalya'nın Anayasası'nın başlangıç kısmına bakıldığında, Kanada'nın ilk anayasası ile benzer biçimde sadece ülkenin kuruluşundan edebi bir dil ile bahsedilmektedir.²⁹

Diğer üç ülke ile benzer bir gelenekten gelen İrlanda'nın Anayasası da başlangıç kısmına sahiptir. Burada öncelikli olarak dini nitelikli bazı ifadelerin ardından, son paragrafında, "sağduyu", "adalet ve yardımseverlik temelinde kamu yararının sağlanmasının", "bireyin özgürlüğünün ve "bireye saygının garanti altına alınması" gibi amaçlarla anayasanın yapıldığı ifade edilmektedir.³⁰

²⁵ Ölçü normlar, Anayasaya uygunluk denetiminde denetlenen kanunun kendilerine uygunluğunun araştırıldığı anayasal değerlerdeki normlardır." Bkz. Kemal Gözler, "Türk Anayasa Yargısı'nda Anayasallık Bloğu Kavramına İhtiyaç Var mıdır?", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 55, Sayı: 3, Ankara s. 82. Türk Anayasa Mahkemesi açısından; hukukun genel ilkeleri, uluslararası hukuk kuralları, Atatürk ilke ve devrimleri, Cumhuriyet dönemi hukuk siyasetinin temel ilkeleri bu kapsama dahil edilebilir. Bkz. Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 6. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara-2000, s. 381-385.

²⁶ K.C. Wheare, *Modern Anayasalar*, 2. Baskı, Çev. Mehmet Turhan, Değişim Yayınları, Ankara-1985, s. 65-66.

²⁷ ABD Anayasası'nın başlangıç kısmı için bkz. <http://www.usconstitution.net/...>(13.11.2009).

²⁸ Kanada Anayasası'nın başlangıç kısmı için bkz. <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).

²⁹ Avustralya Anayasası'nın başlangıç kısmı için bkz. <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).

³⁰ İrlanda Anayasası'nın başlangıç kısmı için bkz. <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan bir başka anayasa olan 1946 tarihli Japon Anayasası'nın başlangıç kısmında ise, savaşın Japonya üzerindeki etkisinin izleri oldukça fazla hissedilmekte ve bu durum "görmekle cümleler"³¹ ile ifade edilmektedir. Ayrıca insan ilişkilerini düzenleyen "yüksek ideallere", "adalete" ve "insanların barış içinde yaşamasına" olan saygı gibi ifadeler de başlangıç kısmında yer almaktadır.³²

Japonya gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan büyük kayıplar vererek çıkan Federal Almanya Anayasası da başlangıç kısmına sahiptir. Burada göze çarpan en önemli husus yine Japon Anayasası'nda olduğu gibi dünya barışına yapılan vurgudur. Ayrıca "Alman halkının özgürlüğü" ve "kendi geleceğini tayini" ve "Almanya'nın birliği" gibi ifadeler de başlangıç kısmında yer almaktadır.³³

Yine yazılı anayasa geleneğinin öncülerinden olan Fransa'nın 1958 tarihli Anayasası da başlangıç kısmına sahiptir. Burada Fransız Halkı'nın, 1789 Bildirgesiyle tanımlanan ve 1946 Anayasası ile teyid edilip tamamlanan insan haklarına ve milli egemenliğe bağlılığın içtenlikle ilân edildiği ifade edilmektedir.³⁴ Bu yönüyle başlangıç kısmı, insan haklarına yaptığı vurgu ile öne çıkmaktadır.

Güney Afrika Anayasası da başlangıç kısmına sahip anayasalardan biridir. Irk ayrımcılığı ve kabileler arası savaşlar gibi önemli tarihsel tecrübelerden geçerek kurulan Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası geniş bir uzlaşma ürünü olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında yaşanan kötü tecrübelerin izi görülen başlangıç kısmında, "hukuk önünde eşitlik", "ayrımcılığın reddi", "demokratik değerler", "temel haklar", "vatandaşların hayat kalitelerinin artırılması" gibi ifadelerin ön plana çıktığı görülmektedir.³⁵

Güney Afrika Cumhuriyeti gibi sömürgeleikten kurtulduktan sonra kurulan diğer bir örnek Endonezya'dır. Endonezya, önce Hollanda sömürgesi olmuş daha sonra sömürgeleikten kurtularak bağımsızlığını ilan etmiştir. Burada da başta "sömürge karşıtlığı" olmak üzere, "sosyal adalet", "insanlık", "milli egemenlik" ve "kamusal refah" gibi ifadelerin öne çıktığı görülmektedir.³⁶

Gerek savaş sonucu, gerekse bağımsızlıklarını ilan ederek kurulan bu ülkeler dışında anayasası başlangıç hükümleri içeren bir ülke de Sovyetler Birliği'dir. Sovyetler Birliği bilindiği üzere Bolşevik Devrimi sonrası kurulan Sosyalist ideolojiyi benimseyen bir ülkeydi. Bu ideoloji tam adı "Rus Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti Anayasası" na da yansımıştır. Anayasa sosyalizm gibi totalci bir ideolojinin ana çerçevesini çizmiştir. Bu açıdan baktığımızda başlangıç kıs-

³¹ Zafer Gören, *Anayasa Hukuku'na Giriş*, Fakiülteler Kitabevi, İzmir-1997, s. 90.

³² Japon Anayasası'nın başlangıç kısmı için bkz. <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).

³³ Comparing Preambles of Constitutions", www.civicsmosaic.com/...(13.11.2009).

³⁴ Fransız Anayasası'nın başlangıç kısmı için bkz. <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).

³⁵ Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasasının başlangıç kısmı için bkz. <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).

³⁶ Endonezya Anayasası'nın başlangıç kısmı için bkz. <http://www.abc.net.au/...> (13.11.2009).

mı, bahsedilen diğer başlangıç kısımlarından farklı olarak, ideolojik boyutuyla öne çıkmaktadır. Bu kısımda Anayasanın bir parçasının, “Emekçi ve Sömürülen Halklar Hakları Bildirgesi” olduğu vurgulanarak, evrensel birtakım ifadeler yerine, Sosyalist ideolojinin savunduğu değerlere atıf yapılmakta, ayrıca anayasanın tüm eğitim kurumlarında bulundurulması zorunluluğu gibi zorlayıcı ifadeler de yer almaktadır.³⁷ Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından yerine kurulan Rusya Federasyonu’nun 1993 tarihli anayasası da başlangıç kısmına yer vermektedir. Mirasçısı olduğu Sovyetler Birliği Anayasası’nın aksine başlangıç kısmında, insan hakları gibi evrensel ifadeler kullanmakla birlikte, “devletin birliği”, “vatan sevgisi”, “demokrasi” gibi bazı ifadeler de yer vermektedir.³⁸

Sovyet Rusya gibi sosyalist kökenli bir devrim sonucu kurulan 1978 tarihli Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası oldukça uzun bir başlangıç kısmına sahiptir. Bu kısımda uzun uzun Çin tarihinden alıntılarla Çin’in tarihsel geçmişi üzerinde durulmakta, daha sonra sosyalist devrimin aşamalarından bahsedilmekte ve son olarak ulusun temel görevinin sosyalist modernizasyonun sağlanması olduğu ifade edilmektedir.³⁹ Bu çerçevede Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası incelenen diğer anayasalar arasında ideolojik ve muğlak ifadelerle en çok yer veren anayasa olarak göze çarpmaktadır.

Sovyet Rusya ve Çin gibi devrim sonucu kurulan bir diğer ülke İran İslam Cumhuriyeti’dir. İran İslam Cumhuriyeti’nin Anayasası’nın başlangıç kısmı diğer iki ülkeden daha farklı bir biçimde doğrudan ideolojik göndermelerde bulunmaktadır. Anayasanın İslami değerler ve normlar temelinde İslam Ümmeti’nin arzusu doğrultusunda İran toplumunun sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik kurumlarını düzenlediği ifade edildikten sonra İran İslam Devrimi bir anayasacılık hareketi olarak ifadelendirilerek bu hareketin ideolojik ve anti-empyralist boyutuna yapılan vurgu da dikkat çekmektedir.⁴⁰

Sayılan bu ülkelerin dışında kuşkusuz demokrasinin dünya üzerindeki sayılı örneklerini veren Avrupa Birliği ülkelerinin önemli bir kısmı anayasalarında başlangıç ilkelerine yer vermiştir. Bunlarda dikkat çekici olan temel nokta hemen hemen hepsinin yaptığı vurguların evrensel değerler üzerine olmasıdır. Bu anayasa da devlet otoritesini yücelten ve metafizik anlamlar taşıyan ifadelerle rastlamak oldukça güçtür.⁴¹

³⁷ Sovyetler Birliği Anayasası’nın başlangıç kısmı için bkz. <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).

³⁸ Rusya Federasyonu Anayasası’nın başlangıç kısmı için bkz. <http://www.abc.net.au/concon/...>(13.11.2009).

³⁹ Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası’nın başlangıç kısmı için bkz. <http://english.people.com.cn/...>(13.11.2009).

⁴⁰ İran İslam Cumhuriyeti’nin Anayasası için bkz. <http://www.servat.unibe.ch/...>(18.06.2010).

⁴¹ AB ülkeleri anayasalarının başlangıç kısımlarını karşılaştırmalı olarak ele alan bir çalışma için bkz. Serap Yazıcı, *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye/Seçkinlikten Toplum Sözleşmesine*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul-2009, s. 65-71.

İdeolojinin Anayasadaki Yansıması Olarak Başlangıç İlkeleri ve Türk Anayasacılığı

Tüm bu örnekler gözönüne alındığında bir “program” niteliği taşıyan Sovyet Rusya, Çin, İran İslam Cumhuriyeti anayasalarının ideolojik değer ve kavramlara yer verdikleri görülmektedir. Program anayasalarda, anayasa, iktidarın sınırlandırılması ve düzenlenmesinden öte, pozitif bir ideolojinin programı halini almaktadır.⁴² Anayasada yansımasını bulan ideoloji, politik birliğin ve kolektif kimliğin inşasını sağlayan temel referansı oluşturmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında gerek 1961 gerekse 1982 Anayasaları’nda benimsenmiş olan ideolojik vurgular dikkat çekicidir. Nitekim bu anayasaların başlangıç kısımları bu durumu yansıtan önemli referans kaynaklarıdır. İdeolojik boyutu öne çıkan başlangıçlar ile hazırlanan her iki anayasa da, özellikle anayasa yapıcı aktörlerin ve buna bağlı olarak da siyasal alana hâkim olan merkezi değerlerin (devletin kurucu değerleri) yer aldığı bir program niteliği göstermektedir. Anayasanın başlangıç kısmının merkezî değerler sisteminin bir yansıması olması onun, aynı zamanda devletin resmi ideolojisinin taşıyıcısı olmasını da sağlamaktadır.⁴³

Başlangıç kısmı içermeyen 1921 ve 1924 Anayasaları’nın aksine, başlangıca yer veren 1961 ve 1982 Anayasaları, ortaya çıkışlarına yol açan olayları, ortamı, düşünceleri açıklamak ve kendi meşruluk temellerini ortaya koymak amacı gütmüşlerdir.⁴⁴

Gerek 1961 gerekse 1982 Anayasası’nın yapılış yöntemleri göz önüne alındığında başlangıç kısımlarının bu niteliği oldukça ön plandadır. Böylesi bir durumun önemli bir sonucu olarak Anayasa Mahkemesi başlangıç kısımlarına atıfla verdiği kararlarda, ister istemez anayasaya yansımış olan kurucu iktidarın değerler sisteminin ve bunun beslemiş olduğu ideolojinin etkisinde kalmakta, hatta bunları uyulması gereken “kesin buyruklar”⁴⁵ olarak değerlendirmektedir. 1961 Anayasası’nın uygulandığı dönemde başlangıç kısımları Anayasa Mahkemesi kararlarında doğrudan ölçü norm olarak alınmamakla birlikte⁴⁶, özellikle Cumhuriyet’in ilkelerinin belirlenmesinde ve Anayasanın diğer hükümlerinin yorumlanmasında kullanılmıştır. Ancak 1982 Anayasası döneminde siyasi parti kapatma davaları başta olmak üzere oldukça fazla sayıda kararda politik alanın sınırlarını başlangıç ilkelerini kullanarak çizmiştir.⁴⁷

⁴² Günter Frankenberg, “Comparing Constitutions: Ideas, Ideals and Ideology-Toward A Layered Narrative”, *I-CON*, Vol. 4, No. 3, 2006, s. 453.

⁴³ Erdoğan, a.g.e, s. 128; Arslan, a.g.e., s. 298.

⁴⁴ Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 11. Baskı, Gerçek Yayınevi, Ankara-1997, s. 116.

⁴⁵ Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasası’na Göre Türk Anayasa Hukuku*, 7. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul-2005, s. 71.

⁴⁶ Ergun Özbudun ve Yılmaz Aliefendioğlu, “Türkiye Raporu”, *VII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı*, Ankara-1988, s.186.

⁴⁷ Kararlara ilişkin bir değerlendirme için bkz. Necmi Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, İstanbul Üni-

1961 Anayasası ve Başlangıç İlkeleri

1961 Anayasası'nın getirdiği önemli yeniliklerden biri "başlangıç" kısmı olmuştur. Ancak anayasa yapımına neden olan darbenin de etkisiyle ideolojik bir manifesto niteliği almıştır. Bunu Temsilciler Meclisi'nde yapılan tartışmalarda açık bir biçimde görmek mümkündür. Örneğin Meclis'te hazırlanan taslak metinde başlangıç kısmı şu şekilde ifade edilmiştir:

"Türk Milletinin eseri olan bu Anayasa, Türkiye'de hak ve hürriyet uğrunda ve Vatanın esenliği, halkın refahı olunda yüzyıllar boyunca ardi ardına yapılan hamlelerin ve devrimlerin sonucudur.

Huzurunu «Yurtta Sulh, Cihanda Sulh» ilkesine, demokrasiye ve Atatürk devrimlerine bağlılıkta bulan sevinçte ve tasada birlik olan Türk Milleti, bu Anayasadaki hak ve hürriyetlerin, millî ve insanî ülkelerin koruyucusu olduğunu ilân eder."⁴⁸

Görüldüğü üzere başlangıç kısmının ilk hali, oldukça kısa ve haklar ve hürriyetler, halkın refahı, milli ve insani ülküler gibi nispeten daha az soyut ancak evrensel ifadelerle yer vermektedir. Fakat yapılan görüşmelerde başlangıcın bu hali önemli itirazlarla karşılaşmıştır. Nitekim komisyon üyelerinden İsmet Giritli daha Meclis'teki tartışmaların başlangıcında bu konudaki düşüncesini belirtmiştir. Ona göre Başlangıç kısmında "27 Mayıs Devriminin hedeflerini iyice belirtmek ve bu suretle İkinci Cumhuriyetimizin temellerini bu şekilde belirtmek lâzımdır."⁴⁹ Üyelerden Alp Kuran'ın da Giritli ile aynı düşünceleri paylaştığını başlangıç kısmının yukarıda belirtilen ilk haline yaptığı itirazda görmek mümkündür:

"Anayasamızın başlangıcında da bu Anayasanın en yakın hangi sebeplerle doğduğunun ortaya konulmasının lâzım geldiği kanatındeyim. Filhakika bu Anayasa 10 yıllık bir istibdat rejimine karşı, 10 yıllık bir diktatorya rejimine karşı, Türk milletinin Demokrat Parti iktidarının zulmüne karşı isyanının bir ifadesi olarak doğmuştur. Bütün bunlar bir kenara atılıp, Anayasayı eski hamlelere, yüz yıllara bağlamak doğru değildir."⁵⁰

Yapılan itirazlar göstermektedir ki, Anayasa'nın özünü oluşturacak olan başlangıç kısmına konulacak olan ifadelerin seçiminde siyasi tercihler ön plana çıkmaktadır. Özellikle Demokrat Parti iktidarına duyulan kızgınlığın bu yaklaşımda etkili olduğu söylenebilir. Daha sonra anayasa komisyonu tarafından tekrar yazılan başlangıç kısmı ise şu şekildedir:

Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybeden bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini gerçekleştiren Türk Milleti;
«Yurtta sulh, cihanda sulh» ilkesinin, millî mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip ve demokratik hukuk devletini kurma azmiyle dolu olarak;

versitesi Yayınları, İstanbul-1993; Gülsoy, a.g.e., s. 55-58.

⁴⁸ Bkz. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, C: 4, B: 37, O: 2, 29.04.1961, s. 471.

⁴⁹ Bkz. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, C: 2, B: 34, O: 1, 30.03.1961, s. 378.

⁵⁰ Bkz. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, C: 4, B: 57, O: 2, 29.04.1961, s. 471.

İnsan hak ve hürriyetlerinin, millî dayanışma ve sosyal adaletin, ferdin ve toplumun huzur ve refahının sağlanmasını ve teminat altına alınmasını mümkün kılacak bütün hukuki ve sosyal temelleri kurmak için;

Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabul ve ilân ve onu, asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile, hürriyete, adalete ve fazilete âşık evlâtlarının uyanık bekçiliğine emanet eder.”⁵¹

Yapılan görüşmeler sırasında bir çok temsilci başlangıç kısmına ilişkin değişiklik önerileri sunmuş⁵² ve görüşmelerin ardından son şekline kavuşan başlangıç ilkeleri aşağıdaki biçimde 1961 Anayasası’nda yer almıştır:

“Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan;

Anayasa ve Hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 devrimini yapan Türk Milleti;

Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak ve;

“Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesinin, Millî Mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak;

İnsan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirilmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukukî ve sosyal temelleriyle kurmak için;

Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabul ve ilan ve O’nu, asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile, hürriyete, adalete ve fazilete âşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder.”

Yukarıda belirtilen tartışmaların ışığında açıkça görülebilir ki başlangıç kısmında ortaya konulmak istenen ve aynı zamanda 1961 Anayasası’nın ruhunu oluşturan 27 Mayıs darbesinin meşruluğunun sağlanması çabasıdır.⁵³ Nitekim başlangıç kısmının ilk paragrafı öncelikli olarak bu meşruluğu ortaya koymak üzere tasarlanmıştır.

1982 Anayasası’nda Başlangıç İlkeleri

İlk kez 1961 Anayasası’nda yer alan başlangıç kısmına 1982 Anayasası da yer vermiştir. Bu Anayasa merkezi değerleri çok daha ileri boyutta koruma altına al-

⁵¹ Bkz. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, C: 4, B: 60, O: 2, 04.05.1961, s. 666.

⁵² Bkz. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, C: 4, B: 60, O: 2, 04.05.1961, s. 666-668. Adalet Partisi Kongresi’nde, “Eski Demokratların haklarının iadesi” hakkındaki önerge” çerçevesinde 1961 Anayasası’nın başlangıç bölümünün kaldırılmasına ilişkin çeşitli talepler dile getirilmiştir. Buna karşılık dönemin bir çok öğretim üyesinin ileri sürdüğü görüşler, 1961 Anayasası’nın meşruiyet zeminin ne ölçüde benimsendiğine ilişkin olarak önemli veriler sunmaktadır. Bu çerçevede, Münci Kapanı, Başlangıç kısmının sadece edebi bir metin olmadığını, aynı zamanda anayasanın meşruiyetini ortaya koyduğunu, dolayısıyla, burada yapılacak olan değişikliğin, onun meşruluk temelini ortadan kaldıracağını belirtirken, Bülent Nuri Esen, başlangıcın devletin anayasal düzeninin temelini oluşturduğunu, bunun kaldırılması halinde, devletin temelsiz kalacağını savunmuştur. Mümtaz Soysal, daha da ileri giderek, bunun “karşı bir ihtilâl” olacağını ifade etmiştir. Nermin Abadan ise başlangıç kısmının anayasanın ruhunu ve felsefesini yansıttığını, burada yapılacak olan bir değişikliğin anayasayı muallakta bırakacağını savunmuştur. Bkz. “Profesörler Ne Diyor?”, *Milliyet*, 09.12.1968, s. 7.

⁵³ İstanbul Komisyonu üyelerinden İsmet Giritli, bu ifadenin Anayasa’nın başlangıcına konulmasındaki amacın darbeyi yapan askerlerin, siyasi sahneden çekilmeleri için verilmiş bir teminat olarak değerlendirmektedir (Bkz. Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yarılanıyor*, Merkez Kitap, İstanbul-2007, s. 336).

mıştır. İdeolojik çoğulculuğun sınırlarını hem hukuki hem de hukuk üstü (soyut) birtakım referanslarla belirleme yoluna gitmiştir.⁵⁴

Yine 1982 Anayasası'nı hazırlayan Danışma Meclisi'nin Anayasa Komisyonu'ndaki tartışmalar, başlangıç kısmının oluşturulma sürecine ve bu sürece hakim olan politik iklime ışık tutacak niteliktedir. Komisyondaki tartışmalar dikkate alındığında bir çok üyenin 1961 Anayasası'nın başlangıç kısmını referans alarak yeni bir başlangıç kısmını oluşturmaktan yana oldukları görülmektedir.⁵⁵ 1982 Anayasası'nın Başlangıç kısmı 1961'den farklı olarak Atatürk Milliyetçiliği ve laiklik gibi Atatürk ilke ve İnkılapları'nın daha ön plana çıkartan bir anlayışın ürünü olarak hazırlanmıştır. Bunu en açık biçimde dile getiren kişi olan Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı: "Başlangıç kısmı, zaten sırf Atatürk devrimleri oturtulan bir başlangıç kısmı düşünüyorum, oraya sırf. Türk Devletinin tarihi gelişmesiyle Atatürk devrimleri oturtulan Türkiye Cumhuriyeti bu şekilde bir başlangıç kısmı tasarlıyorum..."⁵⁶, diyerek oluşturulacak olan Anayasa'nın yönünü de göstermektedir. Daha sonra halkoyuna sunulacak babul edilen başlangıç kısmı (ilk hali) şu şekildedir:

(Değişik: 23.7.1995-4121/1 md.) "Ebedi Türk vatan ve milletinin bütünlüğüne ve kutsal Türk Devletinin varlığına karşı, Cumhuriyet devrinde benzeri görülmemiş bölücü ve yıkıcı kanlı bir iç savaşın gerçekleşme noktasına yaklaştığı sırada;

Türk Milletinin ayrılmaz parçası olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin, milletin çağrısıyla gerçekleştirdiği 12 Eylül 1980 hareketi sonucunda, Türk Milletinin meşrû temsilcileri olan Danışma Meclisince hazırlanıp, Milli Güvenlik Konseyince son şekli verilerek Türk Milleti tarafından kabul ve tasvip ve doğrudan doğruya O'nun eliyle vazolunan bu ANAYASA :

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman ATATÜRK'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılap ve ilkeleri doğrultusunda;

Dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak; Türkiye Cumhuriyetinin ilelebet varlığı, refahı, maddi ve manevi mutluluğu ile çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma azmi yönünde;

Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmağa yetkili kılınan hiç bir kişi ve kuruluşun, bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı;

Kuvvetler ayrımının, Devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli Devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir iş bölümü ve iş birliği olduğu ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu;

(Değişik: 3.10.2001-4709/1 md.) Hiçbir düşünce ve mülhazanın Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerleri-

⁵⁴ Bertil Emrah Oder, "Turkey", *The 'Militant Democracy' Principle in Modern Democracies*, Edited by Markus Thiel, Ashgate Publishing Limited, 2009, s. 264.

⁵⁵ Örneğin üyelerden Turgut Tan'ın bu konudaki görüşleri için bkz. *Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Tutanağı*, Cilt: 7, Tarih: 10.06.1982, s. 277.

⁵⁶ Bkz. *Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Tutanağı*, Cilt: 7, Tarih: 11.06.1982, s. 294.

nin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı;

Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu;

Topluca, Türk vatandaşlarının milli gurur ve iftiharlarda, milli sevinç ve kederlerde, milli varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu, birbirinin hak ve hürriyetine kesin saygı, karşılıklı içten sevgi ve kardeşlik duygularıyla ve “Yurtta sulh, cihanda sulh” arzu ve inancı içinde, huzurlu bir hayat talebine hakları bulunduğu;

FİKİR, İNANÇ VE KARARLARIYLA anlaşılacak, sözüne ve ruhuna bu yönde saygı ve mutlak sadakatle yorumlanıp uygulanmak üzere,

TÜRK MİLLETİ TARAFINDAN, demokrasiye aşık Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunur.”

Metinden de görüldüğü üzere 1982 Anayasası oldukça uzun bir başlangıç kısmı getirmiştir. Yine 1961 Anayasası'nda olduğu gibi bu anayasa da öncelikli olarak ortaya çıkmasını sağlayan darbeyi, 12 Eylül 1980 Darbesi'ni meşrulaştırma yoluna giderek, ilk paragrafta buna dönük ifadeler koymuştur. Örneğin “kutsal Türk Devleti” ifadesi bu noktada anayasanın taşıyıcısı olduğu değerler konusunda oldukça açık bir kanıt niteliği taşımaktadır. Devlete atfedilen kutsiyetin varlığı resmi ideolojinin sınırlarının genişletilmesine imkân tanıyarak, devlet otoritesinin bir “kült” halini almasına yol açmaktadır.⁵⁷

Başlangıç kısmında dikkati çeken bir diğer nokta, Anayasa'nın Cumhuriyet'in temel nitelikleri başlığını taşıyan 2. maddesi'nde⁵⁸ de düzenlenen hükümlere yer veriyor olmasıdır. Böylece Soysal'ın ifadesiyle “temelin de temeli” gibi bir durum ortaya çıkmıştır.⁵⁹ Başlangıcın getirmiş olduğu muğlak ve soyut ifadelerin sayısı 1961 Anayasası ile karşılaştırıldığında oldukça fazladır. Bu çerçevede “Türk milli menfaatleri”, “Türklüğün tarihî ve manevî değerleri”, “Atatürk medeniyetçiliği”, “toplumun huzuru”, “milli dayanışma” gibi pozitif hukuk ile ilgisi olmayan kavramların da başlangıç kısmında yer alması başlangıcın ideolojik ve politik niteliğini ortaya koymasından önemlidir.⁶⁰

Başlangıcın ideolojik niteliği sadece doğrudan atıf yaptığı ifadelerle sınırlı gözükmemektedir. Bunun yanında Tanör'ün de ifade ettiği üzere başlangıç kısmı beşinci paragrafta yer alan “bu anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi icapla-

⁵⁷ Erdoğan, a.g.e., s.128.

⁵⁸ “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir.”

⁵⁹ Soysal, a.g.e., s. 116.

⁶⁰ Mustafa Koçak, “Düşünce Açıklama ve Yayma Özgürlüğünün Bir Sınırlama Nedeni Olarak Cumhuriyetin Nitelikleri”, *E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, Sayı 21, <http://www.e-akademi.org/makaleler/mkocak-1.htm> (08.08.2009).

ryla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı”, onuncu paragrafta yer alan “sözüne ve ruhuna bu yönde saygı ve mutlak sadakatle yorumlanıp uygulanmak üzere” gibi ifadelerle demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi kavramların Anayasanın çizdiği sınırlar dışında anlaşılmasının da önüne set çekmektedir.⁶¹ Böylece Anayasa, demokrasinin, insan haklarının ve özgürlüğün evrensel tanımından uzaklaşarak, yalnızca anayasa yapıcının değerlerine bağlı kalmaktadır.

Sonuç

Bireyin devlet karşısında korunmasını gerçekleştirmek için ortaya çıkmış olan anayasa, bir devletin politik kimliğinin de göstergesidir. Devletin en üstün hukukunu oluşturan bu belge, aynı zamanda, içinden çıktığı toplumun “yaşam kalitesinin” çerçevesini oluşturan ana kaynaktır. Sınırlı iktidar düşüncesinin felsefesi itibarıyla bu kaynağı besleyen en önemli değer ise birey hak ve özgürlükleridir. Nitekim bugün demokratik ülkelerin anayasalarına da hakim olan temel unsur budur. Ancak Türk anayasacılık tarihi açısından bu anlayış ciddi bir eksikliği günışığına çıkarmaktadır. Özellikle 1961 ve 1982 Anayasaları’nı meydana getiren “darbeci gelenek”, birey odaklı bir anayasanın oluşturulması önünde en büyük engel olarak tarihteki yerini çoktan almıştır.

Cumhuriyet tarihinin son iki anayasası benimsedikleri değerler noktasında çağdaşlarının, hatta kendilerinden çok önce ortaya çıkmış olan anayasaların bile daha gerisinde gözükmektedir. Bunun önemli bir nedeni anayasaların birer program olarak tasarlanarak, Cumhuriyet’in iki merkezi değeri olan milliyetçiliği ve laikliği bu programın temeline oturtmasıdır. 1982 Anayasası’nda bu durum çok daha nettir. Anayasa daha başlangıcında bu değerlerin belirlediği alanı çizmekte, çok ironik bir biçimde devleti birey karşısında koruma altına almaktadır.

Türk anayasacılığının son iki örneğinden yola çıkılarak yapılması gereken belki de en önemli şey; evrensel anlamıyla anayasacılığın doğru okunabilmesinden geçmektedir. Bu okuma ise “otoriteyi” değil “bireyi” merkezi değer olarak alan bir gelenek tarafından yapılmalıdır.

Kaynakça

ABD Anayasası’nın başlangıç kısmı, <http://www.usconstitution.net/...>(13.11.2009).

ALDIKAÇTI, Orhan; *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, 2. Baskı, Yenilik Basımevi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul-1973.

ARSLAN, Zühtü; “Türkiye’de Anayasacılık Hareketleri ve Liberalizm”, *Liberalizm Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C. 7, Ed. Murat Yılmaz, İletişim Yayınları, İstanbul-2005, s. 272-306.

Avuturalya Anayasası’nın başlangıç kısmı, <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).

⁶¹ Bülent Tanör, *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, 2. Baskı, BDS Yayınları, İstanbul-1991, s. 258.

- BİLGİN, Mehmet Fevzi; "Constitution, Legitimacy and Democracy in Turkey", *Constitutional Politics in the Middle East*, Ed. Saïd Amir Arjomand, Hart Publishing, Oxford and Portland Oregon-2008, s. 123-146.
- CANİKLIOĞLU, Meltem Dikmen; *Anayasal Devlette Meşruiyet*, Yetkin Yayınları, Ankara-2010.
- "Comparing Preambles of Constitutions", www.civicsmosaic.com/...(13.11.2009).
- Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nın başlangıcı, <http://english.people.com.cn/...>(13.11.2009).
- Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Tutanağı*, Cilt: 7, Tarih: 10.06.1982.
- Endonezya Anayasası'nın başlangıç kısmı, <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).
- ERCÜMEND, Saïd Emir; "Anayasalar ve Politik Düzen Mücadelesi: Politik Geleneğin Modernleşmesi Üzerine Bir Çalışma", *Ortadoğu'da Kültürel Geçişler*, Ed. Şerif Mardin, Çev. Birgül Koçak, DoğuBatı Yayınları, Ankara-2007, s. 15-62.
- ERDOĞAN, Mustafa; *Anayasa ve Özgürlük*, Yetkin Yayınları, Ankara-2002.
- ERDOĞAN, Mustafa; *Anayasal Demokrasi*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara-1997, s. 24-29.
- FRANKENBERG, Günter; "Comparing Constitutions: Ideas, Ideals and Ideology-Toward A Layered Narrative", *I-CON*, Vol. 4, No. 3, 2006, s. 439-459.
- Fransız Anayasası'nın başlangıç kısmı, <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).
- FRIEDRICH, Carl, J.; *Sınırlı Devlet*, Çev. Mehmet Turhan, Gündoğan Yayınları, Ankara-1999.
- GEMALMAZ, Mehmet Semih; *Devlet, Birey ve Özgürlük*, Legal Yayıncılık, İstanbul-2010.
- GÖNENÇ, Levent; "Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 56, Sayı: 1, Ankara-2007, s. 148-163.
- GORDON, Scott; *Controlling The State*, Harvard University Press, Cambridge-1999.
- GÖREN, Zafer; *Anayasa Hukukuna Giriş*, Fakülteler Kitabevi, İzmir-1997.
- GÖZLER, Kemal (2000), "Türk Anayasa Yargısı'nda Anayasallık Bloğu Kavramına İhtiyaç Var mıdır?", *AÜSBFD*, C. 55, Sayı: 3, Ankara, s. 81-103.
- GÜLENER, Serdar; "Anayasaların Başlangıç Kısmı Ülke Değerlerinin Aynası Gibidir", *Radikal*, 19 Ekim 2010.
- GÜLSOY, Mehmet Tevfik; "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Ölçü-norm ve Siyasal Alanın Sınırı Olarak Başlangıç İlkeleri", *Liberal Düşünce*, Yıl: 6, Sayı: 22, Ankara-2001, s. 46-58.
- Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasasının başlangıcı, <http://www.abc.net.au/...> (13.11.2009).
- GÜRİZ, Adnan; *Hukuk Felsefesi*, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara-1999.
- HAYEK, Friedrich A. Von; *Hukuk Yasama ve Özgürlük*, Çev. Mehmet Öz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-1997.
- ILICAK, Nazlı; *27 Mayıs Yargılanıyor*, Merkez Kitap, İstanbul-2007.
- İran İslam Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın Başlangıcı, <http://www.servat.unibe.ch/...> (18.06.2010).
- İrlanda Anayasası'nın başlangıç kısmı, <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).

- Japon Anayasası'nın başlangıç kısmı, <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).
- Kanada Anayasası'nın Başlangıç kısmı, <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).
- KELSEN, Hans; *Pure Theory of Law*, Translation from the Second German Edition by Max Knight, The Lawbook Exchange, Clark, New Jersey-2005.
- KOÇAK, Mustafa; "Düşünce Açıklama ve Yayma Özgürlüğünün Bir Sınırlama Nedeni Olarak Cumhuriyetin Nitelikleri", *E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, Sayı 21, <http://www.e-akademi.org/makaleler/mkokcak-1.htm> (08.08.2009).
- MCILWAIN, Charles Howard; *Constitutionalism: Ancient and Modern*, Liberty Fund, Indianapolis-2007.
- McWHINNEY, Edward; *Constitution-making Principles, Process, Practices*, University of Toronto Press, Toronto-1981.
- MURPHY, Walter F.; "Constitutions, Constitutionalism and Democracy", *Constitutionalism and Democracy: Transitions in the Contemporary World*, Ed. Douglas Greenberg, Oxford University Press, 1993.
- ODER, Bertil Emrah "Turkey", *The 'Militant Democracy' Principle in Modern Democracies*, Edited by Markus Thiel, Ashgate Publishing Limited, 2009.
- ÖZBUDUN, Egun; *Türk Anayasa Hukuku*, 6. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara-2000.
- ÖZBUDUN, Ergun ve Yılmaz Aliefendioğlu; "Türkiye Raporu", *VII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı*, Ankara-1988.
- "Profesörler Ne Diyor?", *Milliyet*, 09.12.1968.
- Rusya Federasyonu Anayasası'nın başlangıç kısmı, <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).
- SABUNCU, Yavuz; *Anayasaya Giriş*, 12. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara-2006.
- SARIBAY, Ali Yaşar; "Politik Anayasacılık: Hukukun Politik Mantığı", *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan*, C. 2, Ed. Serap Yazıcı, Kemal Gözler ve Ece Göztepe, Yetkin Yayınları, Ankara-2008, s. 383-397.
- ŞENTOP, Mustafa; "Anayasa'nın İdeolojisi Kemalizm mi?", *Anlayış*, Sayı: 52, 2007 (bkz. <http://www.anlayis.net/...> (15.05.2010)).
- Sovyetler Birliği Anayasası'nın başlangıç kısmı, <http://www.abc.net.au/...>(13.11.2009).
- SOYSAL, Mümtaz; *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 11. Baskı, Gerçek Yayınevi, Ankara-1997.
- TANÖR, Bülent ve Necmi Yüzbaşıoğlu; *1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku*, 7. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul-2005.
- TANÖR, Bülent; *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, 2. Baskı, BDS Yayınları, İstanbul-1991.
- Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, C: 2, B: 34, O: 1, 30.03.1961.
- Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, C: 4, B: 37, O: 2, 29.04.1961.
- Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, C: 4, B: 57, O: 2, 29.04.1961.
- Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, C: 4, B: 60, O: 2, 04.05.1961.

WHEARE, K.C.; *Modern Anayasalar*, 2. Baskı, Çev. Mehmet Turhan, Değişim Yayınları, Ankara-1985.

WHITTINGTON, Keith E.; "Constitutionalism", *The Oxford Handbook of Law and Politics*, Ed. Whittington, Keith E., Daniel R. Kelemen and Gregory A. Calderia, Oxford University Press, 2008, s. 281-299.

YAZICI, Serap; *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye/Seçkincilikten Toplum Sözleşmesine*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul-2009.

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi; *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul-1993.